

نقش قطب‌های علمی معماری در ارتقاء کیفیت آموزش معماری*

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۲/۹/۷

تاریخ دریافت گزارش: ۸۲/۶/۷

دکتر سید امیر سعید محمودی**

تا قبل از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، تعداد مراکز آموزش معماری در ایران از تعداد انگشت‌های یک دست تجاوز نمی‌کرد. اصلی‌ترین آن مراکز را به ترتیب قدمت: گروه معماری دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، و دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران تشکیل می‌دادند.

پس از انقلاب اسلامی و بازنگری به عمل آمده در نظام آموزشی کشور، تحت تاثیر برنامه‌های معرفی شده از سوی شورای انقلاب فرهنگی، نظام آموزشی معماری نیز تغییر نمود و از آن زمان این رشته با تحول کمی و کیفی قابل توجهی روبرو گردید. درس جدیدی متناسب با شرایط معماری و شهرسازی ایران تعریف گردید، و محتوای کلیه دروس مورد بازنگری قرار گرفت تا آموزش این رشته از نظامی منسجم و منطقی برخوردار گردد. با راه‌اندازی رشته معماری در بسیاری از دانشگاه‌های دولتی، غیردولتی و واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی در سراسر کشور، امروزه حدود ۵۰ مرکز آموزشی در سطوح مختلف از مقطع کاردانی تا مقطع دکتری معماری مشغول به فعالیت هستند. (رجوع کنید به جداول شماره ۱ و ۲)

اگرچه پس از قرن‌ها نظریه پردازی، تعریف واحدی برای معماری وجود ندارد، اما در یک نگرش کلی می‌توان معماری را خلق فضایی مناسب جهت پاسخگویی به نیازهای کالبدی و معنوی انسان، با توجه به خصوصیات محیطی معرفی نمود. معماری از دیرباز به‌عنوان یکی از مطرح‌ترین حرفه‌ها در خدمت انسان و جوامع انسانی قرار داشته و در آن آشنایی با علوم روز از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. ویتروویوس (Vitruvius) معمار معروف یونان باستان قبل از میلاد، در ده کتاب معماری (Ten Books on Architecture) خود، معمار را فردی آگاه از علوم متفاوت زمانه شامل ریاضیات، نجوم، هندسه، پزشکی، فلسفه و غیره معرفی نمود. امروزه مراکز آموزشی معماری بنا به ماهیت بین رشته‌ای آن، و متاثر از مباحثی در عرصه‌های مختلف علوم، فنون، و هنرها و تحت تاثیر دیدگاه‌های فلسفی زمانه، به تربیت معماران می‌پردازند. طبیعتاً تنوع مباحث آموزشی مطرح در معماری قابل توجه است، به گونه‌ای که گستره‌ی دروس این رشته حوزه‌های دروس کارگاهی طراحی معماری، و دروس تئوری در زمینه‌های تاریخ و نظریه معماری، تکنولوژی و علوم ساختمان، دروس مرمت و شهرسازی را تشکیل می‌دهد.

* این گزارش خلاصه‌ای است از مقاله ارائه شده در اولین همایش قطب‌های علمی کشور که در تاریخ ۸۲/۲/۷ در دانشگاه تهران برگزار گردید.
** استادیار گروه آموزشی معماری و مدیر قطب علمی معماری، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران. E-mail: amahmoud@ut.ac.ir

جدول شماره ۲- واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی فعال در مقاطع
کاردانی و کارشناسی رشته معماری، در سال تحصیلی ۸۲-۸۱
(دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۰)

جدول شماره ۱- مراکز آموزشی دولتی و غیر دولتی فعال در مقاطع
کاردانی و کارشناسی رشته معماری، در سال تحصیلی ۸۲-۸۱
(سازمان سنجش آموزش کشور، ۱۳۸۱)

نام مرکز آموزشی	ظرفیت پذیرش	مقطع تحصیلی
۱- دانشگاه بوعلی سینا - همدان	۳۰	کاردانی
۲- دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	۲۰	کارشناسی
۳- دانشگاه تبریز	۲۵	کاردانی
۴- دانشگاه تربیت معلم سبزوار	۳۰	کاردانی
۵- دانشگاه تهران	۵۰	کارشناسی
۶- دانشگاه رازی کرمانشاه	۳۰	کاردانی
۷- دانشگاه زابل	۱۰۰	کاردانی
۸- دانشگاه زنجان	۳۲	کاردانی
۹- دانشگاه شاهرود	۳۰	کاردانی
۱۰- دانشگاه شهید باهنر کرمان	۲۵	کارشناسی
۱۱- دانشگاه شهید بهشتی	۴۰	کارشناسی
۱۲- دانشگاه شهید چمران اهواز (دزفول)	۲۸	کاردانی
۱۳- دانشگاه شیراز	۲۰	کارشناسی
۱۴- دانشگاه علم و صنعت ایران	۳۲	کارشناسی
۱۵- دانشگاه گلستان	۳۰	کارشناسی
۱۶- دانشگاه گیلان - رشت	۲۰ (معماری سنتی)	کاردانی
۱۷- دانشگاه مازندران - بابلسر	۲۵	کارشناسی
۱۸- دانشگاه محقق اردبیلی (اردبیل)	۴۵	کاردانی
۱۹- دانشگاه هنر تهران (کرج)	۳۰	کارشناسی
۲۰- دانشگاه هنر اسلامی - تبریز	۲۰	کارشناسی
۲۱- دانشگاه هنر اصفهان	۴۰	کارشناسی
۲۲- دانشگاه یزد	۳۰	کارشناسی
۲۳- دانشگاه کردستان - سنندج	۲۰	کاردانی
۲۴- دانشکده تربیت دبیر فنی و حرفه ای دختران تهران (شریعتی)	۲۰	کارشناسی
۲۵- مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی و غیر دولتی خيام - مشهد	۸۴	کاردانی
۲۶- مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی و غیر دولتی آبادانی و توسعه روستاها - همدان	۸۰	کاردانی
۲۷- مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی و غیر دولتی سوره	۸۰ (اردبیل) و ۴۰ (تهران)	کاردانی

نام مرکز آموزشی	ظرفیت پذیرش	مقطع تحصیلی
واحد		
۱- تبریز		کارشناسی
۲- تهران مرکز		کارشناسی
۳- خوراسگان		کارشناسی
۴- شیراز		کارشناسی
۵- قزوین		کارشناسی
۶- کرمان		کارشناسی
۷- مشهد		کارشناسی
۸- همدان		کارشناسی
۹- دزفول (معماری سنتی)		کاردانی
۱۰- سنندج (معماری سنتی)		کاردانی
۱۱- ایهر		کاردانی
۱۲- استهبان		کاردانی
۱۳- بافق		کاردانی
۱۴- بجنورد		کاردانی
۱۵- بيم		کاردانی
۱۶- بندر عباس		کاردانی
۱۷- بیرجند		کاردانی
۱۸- دزفول		کاردانی
۱۹- رودهن		کاردانی
۲۰- زرنج		کاردانی
۲۱- زنجان		کاردانی
۲۲- شبستر		کاردانی
۲۳- کاشان		کاردانی
۲۴- نور		کاردانی
۲۵- ورامین		کاردانی

- این مرکز آموزشی همچنین دارای دوره کارشناسی ارشد رشته معماری می باشد.
* این مرکز آموزشی همچنین دارای دوره کارشناسی ارشد و دوره دکتری معماری می باشد.

از اساتید این دانشکده‌ها به‌عنوان "اساتید مدعو" در دانشکده‌های نوپا به تدریس می‌پردازند.

این نوع همکاری در حال حاضر مشکلاتی را ایجاد نموده که نتایج آن گریبان‌گیر دانشکده‌های مادر و نیز دانشکده‌های نوپا گردیده است - بدین ترتیب که دانشکده‌های مادر برنامه این همکاری‌ها را رسماً برنامه ریزی و پیش‌بینی نکرده‌اند و از فعالیت تمام وقت اساتید خود منع می‌گردند، و دانشکده‌های نوپا نیز از جهت تامین کادر مدعو همه‌ساله با مشکلات برنامه‌ریزی و تامین هزینه‌های حق‌التدریس و خدمات جنبی روبرو می‌باشند.

جهت شناسایی مراکز علمی برجسته (Centers of Excellence)، امروزه در دنیای غرب اقدامات قابل توجهی انجام گرفته که تحت تاثیر این الگو، مقوله "قطب‌های علمی" در ایران نیز توسط مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی در وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری مطرح گردیده است. برنامه ارائه شده توسط مؤسسه ذکر شده توجه به نیازهای علمی کشور و لزوم همکاری‌های علمی داخلی و بین‌المللی را مورد توجه قرار داده است.

از جمله اهداف تعریف شده در آیین‌نامه قطب‌های علمی می‌توان به دستیابی یافته‌های علمی، مشارکت در گسترش مرزهای دانش، و حل معضلات کشور اشاره نمود. در این خصوص مزایا و امتیازاتی نیز از سوی وزارت علوم به قطب‌های علمی تعلق می‌گیرد که شامل امتیازات مالی و فرهنگی می‌باشد.

با توجه به تنوع مباحث تخصصی در دروس معماری و ساختار

با توجه به ارقام منعکس شده در جدول شماره ۱، تنها در مراکز آموزشی دولتی در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ بیش از ۸۰۰ دانشجوی در مقطع کاردانی و ۵۰۰ دانشجو در مقطع کارشناسی به رشته معماری راه پیدا کردند و مجموع تعداد دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی نیز اگر از این ارقام بالاتر نباشد، با ارقام یاد شده برابری می‌کند. اگرچه راه‌اندازی این تعداد مرکز آموزشی در دوران سازندگی و توسعه کشور قابل ملاحظه می‌باشد، اما از جهات کیفی و تامین مدرسين مجرب در این رشته باید تأمل نمود.

یکی از مشکلات موجود در دانشکده‌های نوپای رشته معماری، ساختار جوان اعضاء هیئت علمی و یا اصولاً عدم وجود اساتید در بسیاری از دروس آنها می‌باشد. با توجه به عدم تجربه کافی این اساتید در زمینه‌های تخصصی، مشکلات آموزشی و پژوهشی جدی ایجاد گردیده است. در حال حاضر ساختار جوان اعضاء هیئت علمی این دانشکده‌ها را اغلب اساتیدی در مرتبه دانشگاهی "مربی" که تعدادی از آنها مشغول به تحصیل در دوره دکتری می‌باشند و تعداد اندکی نیز با مرتبه "استادیاری" فعالیت می‌کنند، تشکیل می‌دهند. این در حالی است که ساختار اعضاء هیئت علمی در رشته معماری در سه دانشکده مادر - دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، و دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران - متفاوت است، به گونه‌ای که هر یک از این دانشکده‌ها با تعداد قابل ملاحظه‌ای از اعضاء هیئت علمی کار آزموده و مجرب مشغول به فعالیت آموزشی می‌باشند و بعضاً تعدادی

جدول شماره ۲- وضعیت دانشکده‌های معماری "مادر" با توجه به شرایط شناسایی قطب‌های علمی (منبع: مکاتبه با معاونت‌های آموزشی سه دانشکده)

نام مرکز	تعداد اعضاء هیئت علمی مرتبه مربی	تعداد اعضاء هیئت علمی مرتبه استادیار	تعداد اعضاء هیئت علمی مرتبه استاد	سال تأسیس دوره دکتری	تعداد دانشجوی دکتری از بدو تأسیس	تعداد رساله دفاع شده در دوره دکتری
گروه معماری دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران	۱۴	۱۶	۱	۱۳۷۰	۴۰	۱۹
گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی	۲۳	۱۶	۴	۱۳۷۳	۳۰	۲
گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران	۶	۱۱	-	۱۳۷۹	۲۳	-

جوان و کم تجربه‌ی دانشکده‌های نوپا در زمینه آموزش معماری، می‌تواند ادعا نمود که اغلب مراکز آموزش معماری با مشکل جدی روبرو هستند و نتایج این مشکلات می‌تواند در آینده حرفه معماری کشور، آثار جبران ناپذیری را به همراه داشته باشد. از این رو پیشنهاد می‌گردد تا دانشکده‌های مادر در رشته معماری به عنوان مراکز برجسته علمی معماری از سوی وزارت علوم تحقیقات و فناوری شناخته شوند. در مقابل، دانشکده‌های مادر مکلف به حمایت از دانشکده‌های نوپا در زمینه‌های ذیل گردند:

- ۱- راه اندازی کارگاه‌های تخصصی: در زمینه‌های گوناگون تخصصی در رشته معماری امکان برگزاری کارگاه‌های تخصصی از سوی دانشکده‌های مادر وجود دارد که نتایج این نشست‌ها می‌تواند در تبادل اطلاعات و تجربیات برای کلیه دانشکده‌ها، بخصوص دانشکده‌های نوپا، مفید واقع گردد.
- ۲- تبادل استاد و دانشجو: یکی دیگر از راه‌های همکاری بین دانشکده‌های مادر و دانشکده‌های نوپا تبادل استاد از دانشکده مادر به دانشکده نوپا جهت کمک در زمینه‌های آموزشی و

پژوهشی می‌باشد. همچنین، با توجه به منابع غنی معماری ایران، اعم از شهرها و آثار و ابنیه تاریخی، تبادل دانشجو بصورت منظم و برنامه ریزی شده می‌تواند نتایج مثبتی برای هر دو گروه از دانشجویان دانشکده‌های نوپا و دانشکده‌های مادر در بر داشته باشد.

۳- مشارکت در دوره‌های دکتری: با توجه به نیاز به ارتقاء سطح کیفی اساتید دانشکده‌های نوپا، این همکاری‌ها می‌تواند فرصت مناسبی را برای اساتید دانشکده‌های نوپا که در رتبه "مربی" مشغول به فعالیت هستند ایجاد نماید تا در دانشکده‌های مادر طرف قرارداد ادامه تحصیل دهند.

۴- بهره‌گیری از اطلاعات و مشارکت در تولید دانش: در کلیه زمینه‌ها اعم از منابع انسانی و امکانات آموزشی و پژوهشی از قبیل کارگاه‌ها و آزمایش‌گاه‌ها، منابع کتابخانه‌ای، جزوات درسی، و بهره‌گیری از نشریات علمی و پژوهشی، امکان ایجاد برنامه‌های همکاری در بالا بردن سطح دانش و مشارکت در تولید دانش می‌تواند برنامه‌ریزی و بهره‌برداری نمود.